

¹³. Ніколи не зможемо прийняти себе такими, якими є.

¹⁴. Навіть ми, довговолосі, обдерті і збунтовані проти цілого світу, виходили відтіля з почуттям, що ці всі люди навколо нас, що нагадують наших батьків, наших матерів і наших ненависних учителів, в основі своїй в якійсь тілесний, фізичний спосіб стали нам ближчими.

¹⁵. що виставляють його фотографії на парапетах своїх хат.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике // Бахтин М. Литературно-критические статьи. – М.: Худож. лит., 1986. – С. 121-290.
2. Подорога В. Мимесис. Матеріали по аналітичній антропології літератури. Том I. Н. Гоголь, Ф. Достоевський. – М.: Культурная революция, Логос, Logos-altera, 2006. – 688 с.
3. Сенека Луцій Антей. Моральні листи до Луцілія / Пер. з латин. А. Содомора. – К.: Основи, 1995. – 603 с.
4. Stasiuk A. Fado. – Wołowiec: Wydawnictwo Czarne S.C., 2006. – 171 s.
5. Tyszka A. O "Fado" Andrzeja Stasiuka. – "Twórczość", luty 2007; http://www.culture.pl/pl/culture/artykuly/cz_tworczość_0207_tyszka
6. Uniwersalny słownik języka polskiego / Pod red. prof. Stanisława Dubisza. – Warszawa: PWN, 2003. – Т. 1 – А-Ж. – 1313 s.

Андрій ПЕЧАРСЬКИЙ

© 2008

ПРОБЛЕМИ ЛІТЕРАТУРНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ В ПСИХОАНАЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ: ІДЕНТИФІКАЦІЯ І СУПЕРЕЧНІСТЬ

У самій назві „психоаналітична літературна антропологія” зазначена проблематика дисципліни. І не тільки тому, що уже було написано численні праці про людину з різних ракурсів – від Платона до св. Фоми, від Шекспіра до Достоевського, від Сковороди до Франка, від Софокла до Фрейда. Проблема полягає в багатогранності й загадковості людської особистості. Тому філософи, митці й психоаналітики, акцентуючи лише на один її вимір, забувають про інший. Історія знає чимало прикладів антропологічного редукціонізму. Мали рацію римляни, коли говорили, що „істина – дитина часу”.

Один із сучасних аспектів вивчення літературної антропології належить психоаналітичному методу, логіко-символічна схема якого дозволяє нам зрозуміти певні метаморфози, що локалізовані в підсвідомому порядку діалогів, сюжетів, образів, внутрішніх конфліктів персонажів, прототипів самого автора і т.д. У своїх працях „Влада страху: есе про приниження” (1980), „Спочатку була любов: психоаналіз і віра” (1985), „Чорне сонце: депресія і меланхолія” (1987) Ю.Крістева зосереджує увагу на дуалістичній структурі суб’єктивізації. Вона модифікує психоаналітичні ідеї Ж.Лакана, що стосуються відносин між символічним, реальним та уявним порядком. Як зауважували літературні критики, „паралельний розгляд Крістевою лінгвістики та родинних структур, проте, спирається на психоаналітичні моделі, які передбачають, що бажання й мова, відтворюючись у родині, що має ядро, формують одне одного й організують особистість” [Вінквіст, Тейлор 2003: 217].

Проблеми літературної антропології в сучасному психоаналітичному вимірі висвітлені насамперед у таких працях, як „Гінекологічне дзеркальце іншої жінки” (1985) Л.Ірігаре, „Поштова картка: від Сократа до Фрейда” (1980), „Психея: відкриття іншого” (1987) Ж.Дерріда, „Психоаналіз і фемінізм” (1974) Д.Мітчел, „Новонароджену жінку” (1975) К.Клеман і Е.Сісу, „Зваблення дочки: Фемінізм і психоаналіз” (1982) Д.Гелоп, „Література в перспективі психології” (1998) Є.Спеїни та ін.

У світоглядній основі інтерпретації будь-якого розвитку літературної антропології, лежить передусім питання філософського характеру, яке споконвіку хвилює мислителів у неосяжних просторах минулого й майбутнього: „У чому ж смисл та призначення художньої творчості, а загалом і мистецтва в житті людини?”

Можна прослідкувати „історію” розуміння художньої творчості, що має різний статус у міркуваннях літературознавців. Але так чи інакше ми завжди, ідентифікуючи себе із героями, їх долею, переживаємо за них.

У класичному психоаналізі під ідентифікацією (отождоженням) розуміється ранній прояв емоційного зв'язку людини з іншою. Завдяки цьому процесу відбувається формування власного „Я”, взятого за взірць наслідування. Так З.Фройд виходив з того, що ідентифікація є амбівалентною за своєю природою і сприяє появленню у дитини едіпового комплексу, який відіграє важливу роль в психосексуальному розвитку людини. К.-Г.Юнг розглядав ідентифікацію людини з групою, авторитетом культу і навіть з душами предків. Згідно з його уявленнями містична приналежність людини до певної гупи є нічим іншим, як несвідомою ідентифікацією. Багато культових церемоній базуються на ідентифікації з Богом або героєм.

А.Фройд досліджувала ідентифікацію в якості одного із механізму захисту „Я” стосовно зовнішніх об'єктів „загрозливого” світу, який породжує і викликає певну тривогу. У роботі „Я і захисні механізми” психоаналітик звернула увагу на випадки „ідентифікації з агресором”, вважаючи, що подібне отождоження містить і певну суперечливість, представляючи водночас фазу розвитку Над-Я і проміжну стадію невротизації. У розумінні А.Фройда ідентифікація з агресором представляє собою конкретне поєднання інтродекції і проєкції, які можуть розглядатися в якості нормального явища лише тою мірою, коли людина використовує цей механізм у своїх намаганнях співпереживати.

Читач може сприймати чи не сприймати певний стиль, художньо-естетичний клас письменника, захоплюватися його помислами, актуалізувати свої відчуття, систему цінностей, але, відтворюючи на свій лад текст, він є водночас митцем і творцем. Цей двоякий зв'язок між адресатом і адресантом наштавхує на думку про універсалізм, абсолютність, що передбачає уже дуалістичне розуміння невидимої інстанції.

Як зауважував німецький психоаналітик А.Гамбургер, „методика психоаналітичної літературної інтерпретації залежить від орієнтації критика на особистість автора, змісту тексту, його форми чи сприйняття” [Гамбургер 2000: 289].

Коли істина не може виявити себе прямим шляхом, вона побутує у вигляді помилки. Таким чином, чи то буде розуміння мистецтва екзистенційної моделі в теорії літератури, феноменологічної чи феміністичної критики, рецептивної естетики, психоаналізу, герменевтики, структуралізму, постструктуралізму, деконструктуралізму, семіотики і т.д., усіх їх об'єднує одне – це передусім самопізнання людини, а відтак і Бога.

Як слушно зауважував Д.Чижевський, „літературна теорія – не єдина, що визначає собою літературу певної епохи. Літературна практика залежить і від ідеології свого часу, і від соціальної структури суспільства” [Чижевський 1994: 311].

Отже, із життєвої практики художньої творчості впливає, що будь-який літературно-мистецький процес, його проблематика, ідеї, дискусії та угруповання перебувають у тісному зв'язку із досвідом людини, її естетичним відчуттям, пізнанням світу. Цей незаперечний психологічний фактор спричинив до появи у літературознавстві цілого теоретичного напрямку під назвою рецептивна естетика (іншими словами, естетика сприйняття), яку започаткували і розвинули представники так званої Костанської школи Г.-Р. Яусс та В.Ізер наприкінці 1960-их рр.

Школа рецептивної естетики висуває активну роль читача у процесі пізнання та реалізації літературного тексту. Г.Яуссу належить концепція „горизонту сподіваного”, а В.Ізер ґрунтовно проаналізував феноменологічний аспект процесу читання, звертаючи увагу на те, що „сходження в одній площині тексту і читача започатковує екзистенцію літературного твору, і це сходження ніколи не можна точно передбачити, але воно завжди повинне залишатися можливим для здійснення, оскільки не ідентифікується ні з текстуальною дійсністю, ні з індивідуальними уподобаннями читача” [Ізер 1996: 263].

Суспільно-політична ситуація, історичні умови завжди так чи інакше впливали на світ інтелектуальних ідей. У слов'янських культурах дуже важливою була тріада: людина-суспільство-історія. У Східній та Центральній Європі інтелектуали виконували специфічну позакультурну функцію, бо, на відміну від мислителів Західної Європи, вони перебували у таких суспільно-політичних обставинах, коли певні моменти історії могли загрожувати існуванню їх культури, мови і всього народу.

У мистецьких пошуках „шляху істини і життя” психоаналітичний вимір літературної антропології дає можливість по-новому подивитися на художню літературу, побачити її в іншій перспективі. З аспекту ідентичності і суперечності людини Е.-Х.Еріксон виділяє вісім основних стадій розвитку людини: базальна довіра – базальна недовіра; автономія – встид і сумнів; ініціатива – почуття провини; продуктивність – почуття неповноцінності; ідентичність – невизначеність ролей; інтимність – ізоляція; продовження роду – стагнація; інтеграція Я – відчай.

Е.-К.Адамс зауважував: „Інтеграція Я, про яке говорив Еріксон, представляє собою завершальний синтез усіх частин особистості і, можна сказати, кульмінаційний пункт розвитку усіх якостей Я. Людське життя перетворилось у єдине ціле. Воно набуло смисл і порядок...” [Адамс 1998: 194].

Можна окреслити ряд проблем, що стосуються літературної антропології в психоаналітичному вимірі українського літературознавства. Це радикалізація зарубіжних психоаналітичних ідей та моделей до національного характеру і досвіду української літератури; реконструкція літературно-історичної й авторської суб'єктивної правди; чіткі засади і критерії відповідного співіснування клінічного „психобіографічного методу” із естетичними підвалинами художніх творів; термінологічна диференціація в літературознавстві й психоаналізі; структуралізація відповідних меж практичного застосування психоаналізу до літературознавчої інтерпретації текстів; синтез різних теоретичних та світоглядних підходів у літературознавстві, зокрема герменевтичних, що передбачають історичний характер розуміння текстів та психоаналітичних методів, які виявляють приховані несвідомі смисли автора.

Звісна річ, подана проблематика не охоплює цілого спектру питань. Діалектика літературної антропології в психоаналітичному вимірі доволі складна й полідетермінована у своїх неосяжних вимірах, бо завжди існує в творчому процесі, як і життєві реалії, фантазії, уявлення й ідеали людини. Тому на різних стадіях свого розвитку вона синтезується, видозмінюється, модернізується в інші літературні напрями, течії чи методи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамс Э.-К. Творчество Эрика Х. Эриксона / Энциклопедия глубинной психологии: В 4 т. — М: MGM - Interna, 1998. — Т. 3.
2. Гамбургер А. Психоанализ и литература. // Ключевые понятия психоанализа. Пер. с нем. - СПб, 2000
3. Энциклопедия постмодернизму / За ред. Ч.Винквіста та В.Тейлора.- Пер. з англ.- К.: Вид-во „Основи”, 2003
4. Ізер В. Процес читання: Феноменологічне наближення // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. За ред. М.Зубрицької.- Львів: Літопис, 1996
5. Чижевський Д. Історія української літератури.- Тернопіль: Феміна, 1994

Ярослав ПОЛІЩУК

© 2008

ПРОСТІР ІДЕОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ

Хоч ідеологія в суспільній практиці безпосередньо пов'язана з образом конкретної дійсності, проте вона являє собою символічну проекцію, умовну модель дійсності, функція якої реалізується за допомогою людської уяви. Надаючи сенсу дійсності, ідеологія разом з тим моделює наші стосунки з оточуючим світом, допомагає людині освоїтися в ньому. Вона, таким чином, стає символічним образом світу, в котрому живемо. Оперта на певних умовних формах, знаках, котрі самі в собі не посідають значущості, здобуває силу комплексного впливу на людську свідомість.

Проблему ідеологічного смислу літератури й мистецтва дозволив скоригувати постколоніальний стан світу. Сьогодні вона трактується з обумовленням спричиненої колоніалізмом ієрархії цінностей, котра стає очевидним цивілізаційно-культурним конструктом. Художній образ світу, з яким маємо до справи в літературі, зазвичай є наслідком цілком конкретного, історично зумовленого типу репрезентації, котрий не може розглядатися абстрактно.